

УДК 1.091

Чжань Сінь
аспірант

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ФІЛОСОФІЯ І РЕЛІГІЯ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ОРЕСТА НОВИЦЬКОГО

Потреба відродження української духовної спадщини висуває нові завдання для сучасної філософської науки. За останній час відкрито багато імен мислителів, філософська спадщина яких не вивчалась майже весь радянський період. Намагання сучасних дослідників висвітлити певні сторінки української історії філософії були досить вдалим і повернули суспільству забуті імена представників академічної філософії, серед яких чільне місце посідає перший професор філософії університету Св. Володимира Орест Маркович Новицький (1806–1884). Філософська спадщина О. Новицького складається з величезної кількості праць, які мають особливу актуальність для розвитку сучасної української філософської думки, зокрема щодо питання духовного життя особистості і розвитку духовної культури суспільства.

Вивченню філософської спадщини представників київської академічної філософії за останні десятиріччя було присвячено значну кількість монографій, наукових статей, кандидатських і докторських дисертацій. Аналіз київської академічної традиції філософування ми зустрічаємо у працях О. Абрамова, Г. Апанасенко, А. Арістової, Т. Вагрії, І. Бичка, Е. Гайдади, В. Горського, В. Думцева, С. Єлістратова, М. Кашуби, І. Кондратьєвої, С. Кримського, Н. Куценко, Л. Кудрик, І. Кузнецова, С. Кузьміної, Ю. Кушакова, М. Лука, Н. Мозгової, І. Огородника, Р. Пітча, В. Плужник, С. Пухно, Ю. Рождественського, О. Сарапіна, А. Тихолаза, М. Ткачук, Ю. Федіва, В. Федулової, І. Фицика, В. Шинкарука та багатьох інших.

У своїх наукових працях учені здійснили певні кроки у вивченні спадщини київської академічної філософії у галузі етики, філософської антропології, гносеології, психології, філософії історії, біографії і педагогічної спадщини українських філософів.

Предметом спеціального історико-філософського дослідження наукових праць О. Новицького стала кандидатська дисертація Г. Апанасенко. Своєю науковою роботою дослідниця присвятила вивченню філософських поглядів О. Новицького щодо сутності предмету філософії та проблеми періодизації історико-філософського процесу. Вчена зосередила увагу на вирішенні мислителем проблеми співвідношення філософії та релігії, віри та знання і встановила, що О. Новицький намагався поєднати віру та розум, філософію та релігію. На підставі аналізу праць філософа вона робить висновок, що О. Новицький сприяв становленню української історико-філософської науки, працював над створенням категоріального апарату, запропонував авторську схему періодизації історії філософії, зробив значний внесок у розробку теоретичних основ і принципів історико-філософської науки, а також розуміння історико-філософського процесу [1, с. 5].

Цілісним дослідженням історико-філософської спадщини філософів Київської духовної академії та Університету Св. Володимира, на нашу думку, є докторська дисертація і наукові праці М. Ткачук, яка визначила поняття і функції академічної філософії, виявила специфіку та основні етапи становлення академічної філософії у київській регіональній субкультурі, з'ясувала особливості розвитку академічної філософії у Києві. Особливу увагу дослідниця приділяє О. Новицькому і обґрунтовує думку, що перші спроби творчого осмислення історико-філософської концепції Г. Гегеля на теренах Російської імперії належать О. Новицькому та С. Гогоцькому. Таким чином, учена акцентує на значущості праць О. Новицького для становлення української духовної академічної філософії, розбудови теорії, методології, історіографії історії філософії [2, с. 28–29].

Вдалою спробою комплексного вивчення філософської спадщини найвідоміших представників Київської духов-

ної академії, на наш погляд, є наукова монографія сучасного українського філософа Н. Мозгової «Київська духовна академія, 1819–1920: Філософський спадок», яка відкрила нову сторінку філософських поглядів О. Новицького і докладно проаналізувала біографію філософа, його релігієзнавчі твори, підручники з психології та логіки [3, с. 215].

Сучасні дослідники становлення та розвитку української філософської думки відзначають потужний вплив ідей представників німецької класичної філософії на історико-філософську концепцію українських учених зазначеної доби. Такий погляд підтримують Ю. Федів та Н. Мозгова, але визнають, що праці О. Новицького цілком самостійні і вартісні, а в питанні розуміння мислителем суті і завдань філософії дуже важко виокремити чийсь безпосередній вплив, тому що тут відчувається і Е. Кант, і Ф. Фіхте, і Ф. Шеллінг, і Г. Гегель. [4, с. 312]. До них приєднується В. Горський, який обґрунтовує вплив філософії Г. Гегеля на творчість усіх представників Київської релігійно-філософської школи [5, с. 37].

Дослідник розвитку освіти і педагогічної думки на Переяславщині Т. Вагрії відзначає внесок О. Новицького в розвиток духовно-морального виховання особистості через впровадження у навчальний процес Переяславського колегіуму розроблених філософом навчальних посібників, курсів лекцій, проповідей. На думку Т. Вагрії, у наукових працях О. Новицького є цікаві ідеї щодо формування світогляду та духовного розвитку особистості, які інтегрують і реалізують виховні завдання вищої школи [6, с. 60].

Сьогодні актуальним проблемам духовного життя особистості присвячено багато робіт сучасних науковців, але вивчення філософської спадщини О. Новицького відкриває нові, недостатньо досліджені сторінки історії становлення української науки і поглядів представників тієї доби на процес формування особистості людини.

Метою статті є вивчення філософських поглядів О. Новицького на проблему духовного життя особистості в умовах розвитку академічної освіти в Україні на основі аналізу наукової спадщини вченого.

Формування філософських поглядів ученого на проблему духовного життя особистості почалось, на думку самого філософа, ще у сім'ї. У своїй біографії, яку опублікував відомий історіограф і професор Університету Св. Володимира В. Іконніков, О. Новицький пише, що «початкову освіту ... отримав у домі своїх батьків. У канікулярний час з ним вели заняття старші брати, бувши спочатку в семінарії, а потім один за одним зараховані до Київської духовної академії в 1 і 3 курси. Решту часу батько сам навчав його, особливо мові латинській» [7, с. 490].

Уже в 10 років його віддали в духовне училище м. Острогу, а після смерті батька опіку над ним узяв старший брат, який був волинським кафедральним протоієреєм. За роки навчання в Острозькому училищі і семінарії О. Новицький став першим учнем і був направлений до Київської духовної академії, де став студентом п'ятого курсу. Тут на нижчому відділенні він слухав лекції із філософії на латині у доктора богослов'я, протоієрея І. Скворцова. Богослов'я читав архімандрит Смарагд (Крижанівський) – ректор Академії. Потім його змінив новий ректор – архімандрит Інокентій (І. Борисов). Лекції з логіки вів бакалавр В. Карпов. Церковний словесності навчав молодий і талановитий Я. Амфітеатров [3, с. 49].

Відома дослідниця становлення та розвитку Київської духовної академії професор М. Ткачук у своїй праці «Філософська спадщина Київської духовної академії: стан і перспективи дослідження» зазначає, що навчання у духовній

семінарії, а потім в Академії вплинули на формування філософських поглядів О. Новицького на релігію, тому ще у той час уже був поширений «духовно-академічний тип філософування», який «постає досить своєрідним феноменом на межі спекулятивної філософії та ортодоксального богослов'я: якщо філософія намагається осягти вільним мисленням буття людини і світу, а богослов'я прагне розбудувати вчення про Бога на підставі закарбованого у Св. Письмі Слова Божого, то духовно-академічна філософія розуміє сам філософський шлях чистого мислення як піднесення до невичерпної скарбниці Одрокнення, знаходячи у ньому ключ до «таких таїн про Бога, світ і людину, до яких не лише не доходив людський розум у світі поганському, ні в релігії, ані в філософії, але до яких ніколи не може дійти власними силами» [8, с. 2].

Першою науковою роботою О. Новицького була магістерська дисертація «Про духоборців» (1832 р.), яка стала першим серйозним дослідженням вірувань, побуту та звичаїв духоборів. Тема на той час була дуже актуальною з огляду на стрімке поширення цього напрямку старого російського сектанства, який усе більше набирав рис європейського протестантизму. Пізніше філософ повернувся до цієї теми наприкінці життя, видавши у 1882 р. перероблене та доповнене дослідження із життя духоборів під назвою «Духоборці. Їхня історія і віровчення». В О. Новицького є також праця з релігієзнавчої проблематики «Про первинний переклад священного Писання слов'янською мовою» (1837 р.), в якій подано опис Іоакимівської Біблії 1558 р. та деяких інших рукописів, що зберігались у ті часи в книгозбірниках Московської синодальної бібліотеки.

У бібліографічному словнику історика університету Св. Володимира В. Іконнікова зазначено, що О. Новицький «намагався простежити поступовий розвиток філософії у безперервному зв'язку з рухом понять релігійних, показати, як релігія взагалі, переходячи від нижчої системи до вищої, тим самим збуджує рух філософської думки і, навпаки, як філософія у своєму розвитку веде до подальшого розвитку релігії» [7, с. 515].

Щодо співвідношення філософії і релігії у науковій спадщині О. Новицького вчена-філософ Г. Апанасенко зазначає, що «будь-яка релігія, яка б вона не була, може мати у собі те, чого не має жодна філософія, і навпаки, філософія може займатися такими предметами, які не входять у коло релігії. Але, все ж таки, філософія і релігія за своїм основним змістом збігаються між собою, тому що обидві вони, і тільки вони одні, звернені до вищого надчуттєвого порядку речей, спільного для філософії та релігії. Справді, як тільки у людині пробуджується ідея святого, ідея релігії, яка є у її серці, то, за певним внутрішнім відчуттям, вона одразу ж визнає буття Верховної Істоти і вбачає її присутність у Всесвіті. Людина тоді ж визнає і свою залежність від Бога як і всього іншого, що її оточує. Тому людина ідеалізує Бога, вона не може не визнавати його за верховну причину усього, не визнавати за собою обов'язків по відношенню до Бога і не гадати про вічне життя у зближенні з Ним. Тому уявлення про світ і людину, про верховну сутність будь-якого буття і відношення до цієї сутності усього скінченного, більш-менш зрозумілі уявлення чи трохи спотворені знаходимо в релігіях усіх народів як один, усім притаманний зміст» [9, с. 149].

Порівняльний аналіз філософських поглядів на релігію Ф. Фіхте і О. Новицького у науковому дослідженні Г. Шпета показав, що «Новицький бачить завдання одкровення й усього того змісту, яким він наповнює це поняття, у пізнанні любові до Бога, а Фіхте зводить одкровення до пізнання духовного принципу морального закону». Таким чином, підсумовує Г. Шпет, «можна безумовно стверджувати, що філософія Фіхте мала вплив на Ореста Новицького, але Новицький не був фіхтіанцем у власному розумінні слова» [10, с. 222].

На думку О. Новицького, у різному ставленні релігії до філософії, заснованому на відмінності між природною і одкровенною релігіями, відкривається перша підстава для поділу всіх філософських учень на дві частини. Перша з

них – історія їхнього розвитку у світі давньоязичницькому, інша ж – історія у світі християнському. Між цими двома періодами, наголошує філософ, ми не повинні проводити чіткого хронологічного розмежування. Ми захищуємо до історії стародавньої або язичницької усі філософські вчення, які розвивалися на Сході у греків і римлян, яким була чужа християнська релігія. Язичницька філософія розвивалась у взаємозв'язку з природною релігією. Християнська ж філософія – у вигляді божественного одкровення, що мало місце в народів християнських. Цим і позначені ці два види філософствування» [9, с. 145].

Досить цікавим у розвитку філософської думки, вважаємо, є визначення О. Новицьким трьох фаз і трьох ставлень до релігії. Фаза перша – філософія розвивається у межах релігії, але розглядає спільне з нею у своєму змісті і у свій особливий спосіб. Фаза друга – філософія відокремлюється від релігії, стає незалежною від неї. Фаза третя – філософія знову повертається до релігії, намагається примиритися з нею, визнати розумним те, що релігія визнає серцем, поєднати віру з довірою до самого розуму. Філософська роль релігії, по суті, має зводитись до права порушувати філософські питання, але не вирішувати їх за неї. Г. Шпет зауважує: «Дотикнувшись якимось до Гегеля, Новицький усе ж не зумів чи не захотів провести чіткого розмежування між вірою – розумом (Якобі) і чистим спекулятивним розумом (Гегель). Гегель, як відомо, і сам визнавав у себе деякі точки зіткнення з Якобі, але різко підкреслив і продовжував підкреслювати пункти відмінності» [10, с. 431].

Такий вплив філософії Г. Гегеля на погляди О. Новицького зазначають усі сучасні дослідники наукової спадщини О. Новицького, хоча визнають безперечною самостійність і новизну його праць [4, с. 331].

Філософія та релігія, згідно з поглядами О. Новицького, вступають у різні співвідношення. По-перше, релігія передувє будь-якому духовному творенню народу, тільки в ній і з неї виникають і мистецтво, і філософія. Потрібно зауважити, що філософія та релігія сходяться між собою за своїм основним змістом, але відрізняються за формою осягнення цього змісту. Релігія живе у переконаннях серця, а філософія – у поняттях розуму. Філософія мислить про Безумовне, але тільки мислить, а не веде до єднання із цим Безумовним. По-друге, філософія та релігія відрізняються також за значенням і гідністю. Яким би не було значення філософського знання і гідність самої філософії, віра, на думку О. Новицького, завжди вища від цього знання, а релігія – за філософією. По-третє, дух, за О. Новицьким, може звертатись до буття за трьома основними здатностями – почуттям, глуздом і розумом. Відповідно, буття, що мислиться, може поставати трояко. Спершу предмет філософії: «Я», що усвідомлює, усвідомлюване «не-Я» і перша причина того і другого – Бог – постають у єдності. Потім буття подає нам то один, то інший бік – то природа, то людина, то верховна причина постають відокремлено перед нашою свідомістю, щоб вона мала можливість докладніше і глибше осягнути їх. Зрештою, усі три моменти сходяться перед нашою свідомістю в одне буття – в один предмет філософського бачення, але з усім багатством своєї різноманітності [9, с. 147].

Таким чином, філософія і релігія, згідно з філософськими поглядами О. Новицького, вступають у різні співвідношення. Релігія передувє будь-якому духовному творенню народу, тільки у ній і з неї народжуються як мистецтво, так і філософія. Варто відзначити, що філософія і релігія сходяться між собою за своїм основним змістом, але відрізняються за формою осягнення цього змісту. Релігія живе у переконаннях серця, а філософія – у поняттях розуму. Філософія мислить про безумовне, але тільки мислить, а не веде до єднання з цим безумовним.

На нашу думку, О. Новицький є видатним українським філософом, який в умовах впливовості західноєвропейської філософії на погляди українських учених закріпив у своїх працях традицію критичного осмислення апріорної історії філософії, і посідає належне місце у духовно-академічній традиції українського філософування.

Література

1. Бардин Г.Б. Орест Новицький про предмет та завдання філософії / Г.Б. Бардин // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 1999. – Вип. 30. – С. 4–6.
2. Ткачук М.Л. Київська академічна філософія XIX – початку XX ст. і становлення історико-філософської науки в Україні : автореф. дис. ... докт. філос. наук : спец. 09.00.05 / М.Л. Ткачук ; Ін-т філос. ім. Г.С. Сковороди НАН України. – К., 2001. – 36 с.
3. Мозгова Н.Г. Київська духовна академія, 1819–1920. Філософський спадок / Н.Г. Мозгова. – К. : Книга, 2004. – 318 с.
4. Федів Ю.О. Історія української філософії : [навч. посіб.] / Ю.О. Федів, Н.Г. Мозгова. – К. : Україна, 2000. – 509 с.
5. Горський В.С. Історія української філософії / В.С. Горський. – К., 1996. – 286 с.
6. Багрії Т.В. Особливості становлення та розвитку середньої освіти на Переяславщині у XVIII ст. / Т.В. Багрії // Теоретичні питання культури, освіти та виховання. – 2010. – Вип. 41. – С. 59–61.
7. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира / под ред. В.С. Иконникова. – К., 1884. – 528 с.
8. Ткачук М.Л. Філософська спадщина Київської духовної академії: стан і перспективи дослідження / М.Л. Ткачук. – К. : Б-ка Києв. дух. акад., 2013. – [Електронне видання]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/naukma/Filos/1996_1/12_tkachuk_m.pdf.
9. Бардин Г.Б. Проблема співвідношення філософії та релігії у філософській концепції Ореста Новицького / Г.Б. Бардин // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2004. – Вип. 42. – С. 143–153.
10. Шпет Г.Г. Очерк о развитии русской философии / А.И. Введенский, А.Ф. Лосев, Г.Г. Шпет // Очерки развития русской философии. – 1991. – С. 217–505.

Анотація

Чжань Сінь. Філософія і релігія у науковій спадщині Ореста Новицького. – Стаття.

Досліджено теоретичні питання філософських поглядів О. Новицького як представника Київської філософської школи в контексті вимог сучасності і трансформаційних перетворень українського суспільства. Встановлено, що сучасна філософська думка в умовах розвитку і глобальних перетворень у суспільстві вимагає вивчення і актуалізації досвіду минулого. Аналіз філософської спадщини О. Новицького показав,

що його роботи посідають особливе місце в духовному, культурно-національному відродженні української спадщини. Зазначено, що особливу увагу у своїх працях О. Новицький приділяв співвідношенню філософії і релігії. Встановлено, що О. Новицький намагався поєднати віру та розум, філософію та релігію.

Ключові слова: Орест Новицький, Київська духовна академія, філософія, релігія, історія української філософської думки.

Аннотация

Чжань Синь. Философия и религия в научном наследии Ореста Новицкого. – Статья.

Исследованы теоретические вопросы философских взглядов О. Новицкого как представителя Киевской философской школы в контексте требований современности и трансформационных преобразований украинского общества. Установлено, что современная философская мысль в условиях развития и глобальных преобразований в обществе требует изучения и актуализации опыта прошлого. Анализ философского наследия О. Новицкого показал, что его работы занимают особое место в духовном, культурно-национальном возрождении украинского наследия. Отмечено, что особое внимание в своих трудах О. Новицкий уделял соотношению философии и религии. Установлено, что О. Новицкий пытался совместить веру и разум, философию и религию.

Ключевые слова: Орест Новицкий, Киевская духовная академия, философия, религия, история украинской философской мысли.

Summary

Zhang Xin. Philosophy and religion in the scientific heritage of Orest Novitsky. – Article.

The theoretical question O. Novitsky philosophical views as a representative of the Kyiv school of philosophy in the context of modern requirements and transformations of Ukrainian society. It was established that the modern philosophical thought in the development and global changes in society requires study and actualization of past experience. Analysis philosophical heritage O. Novitsky showed his works have a special place in the spiritual, cultural and national revival of Ukrainian heritage. It is noted that special attention in his writings O. Novitsky paid to the relationship between philosophy and religion. Found that O. Novitsky tried to reconcile faith and reason, philosophy and religion.

Key words: Orest Novitsky, Kyiv Theological Academy, philosophy, religion, history of Ukrainian philosophy.